

Maarja küla talveprogramm

Miks jänesel on pikad kõrvad ja valge kasukas?

Anneli Ehlvest, Helle Kont

PROGRAMMI TEEMA: suhtlemine looduses ja selle tähtsus; erinevad meeled ja nende kasutamine loomadel ja inimestel; tegevusjäljed talvises metsas; varjevärvus loomadel ja selle tähtsus.

EESMÄRK: saada kogemusi ja teadmisi, kuidas inimesed ja loomad kasutavad erinevaid meeli suhtlemisvahenditena; otsida ja tõlgendada erinevaid tegevusjälgi looduses, arendada tähelepanelikkust ja märkamisvõimet.

SIHTRÜHM: üldhariduskooli 1. – 6. klassi õpilased (***) , lihtsustatud õppekavaga kooli 1. – 6. klassi õpilased (**), toimetuleku õppekavaga 13–16aastased (****) ja liikumispuudega noored (*).

KESTUS: 70–90 minutit.

Kestust saab lühendada või pikendada vastavalt sellele, kas tehakse kõiki programmi tegevusi või mitte. Programmi ja ka üksikute tegevuste kestus sõltub samuti tegevuste põhjalikkusest, osalejate arvust ja osalejate liikumisvõimest ning liikumisoludest (kui palju on lund jne). Seega on tegevuste juures antud aeg hinnanguline keskmine.

TEGEVUSPAIK: Maarja küla õpperada.

VAHENDID: .

- 6 lamineeritud jänese kujutist (2 valget, 2 pruuni, roheline ja oranž), mis pannakse juhendaja poolt õpperaja kõrval olevale legendikule valmis enne programmi algust.
- Valgejänese pilt suvekarvas ja talvekarvas – juhendajal kaasas, lamineeritud.
- Pildid looduse värvimärkidest (lamineeritud) – juhendajal kaasas.
- Jäljeaabits (<http://www.salmejahiselts.ee/jaeljeaabits>) – juhendajal kaasas.
- Linnuraamat helidega – Jan Pedersen, Lars Svensson „Linnulaul. Meie 150 linnuliiki ja nende häälotsused”, Tänapäev, 2012 – juhendajal kaasas.
- Soovi korral soe tee, suupisted vms.

Programmi tegevused

Sissejuhatus.

Kestus 5 minutit.

Osalejatele selgitatakse, et minnakse uurima seda, kuidas looduses loomad omavahel ja ümbrusega suhtlevad. Juhendaja selgitab, et kõigil elusolenditel (ka meil) on vaja saada aru, mis nende ümber toimub: kust leida süüa ja juua, kus on ohtlik ja kus ohutum, kes on meie ümber sõbralik, ükskõikne või vaenulik. Suhtlemine tähendab, et antakse teistele teada enda olemisest ja saadakse ise teada teiste olemisest. Ja endast märku andmiseks ning teiste märkuannete märkamiseks ja mõistmiseks on oi kui palju erinevaid võimalusi ...

1. Miks jänesel on pikad kõrvad?

Kestus 10–15 minutit. Õpperaja alguses metsateel.

Teemad: Helid, kõrvad (kuulmine).

Võetakse ringi Maarja küla õpperajal metsateel enne laudraja algust.

JUHENDAJA näitab jänese pilti ja küsib osalejatelt arvamusi, miks jänesel on pikad kõrvad.

Selleks, et hästi kuulda. Arutatakse kuulmise tähtsust jänesele. Mida ta kuulma peaks ja mida võivad kõrvad talle jutustada?

Mida me praegu metsas kuuleme?

JUHENDAJA palub osalejatel võtta mugava asendi, et saaks rahulikult paar minutit paigal seista. Palutakse silmad kinni panna ja tähelepanelikult kuulata, mis hääli kuulda on.

Kui ilm ei ole väga külm, võib terasemaks kuulamiseks korraks ka mütsi kõrva pealt ära nihutada ning „jänese kõrvu teha” ehk kätega oma kõrvales-tasid „pikendada”, asetades käelabad oma kõrvade taha nii, et helipüüdmise ala kõrvade juures suureneks.

Kuulatakse kinnisilmi, mida mets meile sosistab.

Arutatakse, milliseid hääli kostis ja mis suundadest.

JUHENDAJAL kaasasolevast linnuhäälte raamatust võiks üle kuulata mõnede tavalisemate kohalike talilindude hääli (ronk, tutt-tihane, põialpoiss, pasknäär).

JUHENDAJA küsib, mille jaoks inimesele kõrvad olulised on? Kas need aitavad suhelda teiste inimestega? Kas kõrvad võivad meid ohu eest hoiatada? Millal?

Kõrvad kuulevad helisid, aga kuidas saab helisid tekitada? (häälepaelttega, plaksutamise, vilega jne).

JUHENDAJA palub osalejatel tekitada **heli või häälotsust** (kui võimalik, siis mittesõnalist), mis väljendab ...

... rõõmu ja heameelt (*näiteks plaksutamine, naer*)

... üllatust (*oih, oh*)

... valu

... õrnust ja hellust

... hoiatust (tähelepanu!, vaata ette!, hoia eest!)

JUHENDAJA teeb kokkuvõtte, et ka loomadel on erineva tähendusega häälotsusi: hoiatushäälotsused, kutsehäälotsused, appihüüded, toidumangumise häälotsused.

Liigutakse järgmisse peatuspunkti õpperaja laudtee alguse juures.

2. Milleks veel võivad jänese pikad kõrvad head olla?

Kestus 10 minutit. *Kehakeel (asendid, liigutused), silmad (nägemine), nahk (kompimine, puudutused).*

Lugu jänese ja rebase suhtlusest ehk miks jänesel on pikad kõrvad. Juhendaja jutustus: kui jännes märkab ligihilivat ja rünnakuks valmistuvat rebast, siis ta lehvitab oma pikkade kõrvadega, andes märku, et ta on rebast märganud ja pole mõtet teda enam rünnata. Rebane saab sellest kehakeeles antud märguandest aru ja vastab samuti kehakeeles, minnes minema või andes mõista, et ta teeb midagi muud kui jänesejaht.

Räägitakse kehakeele tähtsusest looduses, osana suhtlemisest.

Kas meie saame ka loomade kehakeelest ja häälotsustest aru?

Mida võiks tähendada, see kui:

- *Koer liputab saba?*
- *Koer uriseb?*
- *Rästik tõstab pead ja sisiseb?*
- *Kass nurrub?*

3. Kuidas võime meie üksteisele kehakeelega ja näoilmetega märku anda?

Osalejad on ringis nii, et kõik kõiki näeksid. Juhendaja nimetab meeleolu või sõnumi, mida kõik ringisolijad kehakeele, puudutuste ja miimikaga teistele edasi annavad.

JUHENDAJA ütleb: palun öelge oma keha, käsi ja nägu kasutades ...

- ... Tule siia!
- ... Mine minema!
- ... Head aega!
- ... Mul on külm.
- ... Sa oled armas ja meeldid mulle väga.
- ... Ettevaatust, oht sinu selja taga!
- ... Ma olen unine.
- ... Ma olen kurb.
- ... Ma tahan süüa.
- ... Mul on valus.
- ... Mul on hea tuju.
- ... Mul on paha tuju.
- ... Ma olen suur ja ohtlik!
- ... Kõik on hästi, ära muretse!

Seda tegevust võib teha ka äraarvamismänguna, kus osalejatele kas sosistatakse kõrva või jagatakse siltidel eelpool nimetatud väljendid ja nad esitavad need teistele kehakeeles kordamööda. Teised püüavad ära arvata, mida väljendada või öelda taheti.

Liigutakse mööda laudrada turbaaugu lähistelev metsavahelise lagendiku kõrvale. Jäädakse laudrajal seisma ja keeratakse ennast näoga lagendiku poole.

4. Miks jänesel on valge kasukas?

Kestus 10 minutit.

Teema: värvid, silmad (nägemine).

JUHENDAJA palub osalejatel vaadata tähelepanelikult lagendikku ja loendada, mitut erinevat jänese kujutist nad näevad. Ütleb, et sellel lagendikul peitust mängivad jäneseid võivad olla ebatavalist värvi ka.

Osalejad ütlevad arvu, mitut jänest nad märkasid. Juhendaja küsib, mis värvi jäneseid märgati ja palub käega suunda näidata, kus avastatud jäneseid on. Siis läheb juhendaja lagendikule ja hakkab jänesekujutisi kokku koguma.

JUHENDAJA võib paluda, et laudteel seisvad osalised tema liikumist juhendaksid, kuidas jänesteni jõuda. Näiteks: mine veel edasi, natuke paremale, pisut tagasi, paremale jne. Kuuest jäneseist kõige tõenäolisemalt on kõige raskemini märgatavad valged (kui on lumine).

JUHENDAJA toob jänesekujutised ja vaadatakse koos, millised on sellist värvi jäneseid, keda looduses ka leidub.

JUHENDAJA näitab valgejänese suve- ja talvekarvas pilti ning arutletakse, miks on talvel jänesel valge kasukas.

JUHENDAJA võib lisada, et värvidel on oluline osa ka suhtlemisel looduses.

Värvidel on märkidena suur tähtsus paljudele loomadele. Ja värvide keelt kasutavad ka paljud taimed, et anda märku näiteks putukatele õite valmisemisest või viljade küpsusest. Värvid võivad hoiatada (hoiatusvärvused) või varjata (varjevärvus, taustaga kokkusulamine), meelitada või tõrjuda. Kõik loomad ei näe värve.

JUHENDAJA küsib: Mida ütlevad teile värvid nendel pildidel?

Näitab pilti valminud maasikast ja toorest maasikast; herilase triibulisest hoiatusmustrist, talvekarvas kärbist, roheline tulega valgusfoorist ja punase tulega valgusfoorist.

5. Mida jäljed lumel jutustavad?

Kestus 5–10 minutit, sõltuvalt sellest, kas ja milliseid jälgi retkel leitakse.

Seda tegevust tehakse siis, kui leitakse jäljerida, sõltumata muude tegevuste järjekorrast.

Uuritakse leitud jälgi. Kasutades jäljeaubitsat püütakse jäljerea omanik kindlaks määrata. Vaadatakse ka tema pilti. Räägitakse, et tegevusjäljed ja nende hulgas ka liikumisjäljed lumel jutustavad jälgede omanikust heale jäljekütile palju. Igal loomal oma jälg.

Suurel loomal on suuremad, väiksel loomal väiksemad jäljed.

Jälgi vaadeldakse kogu programmi jooksul, vastavalt sellele, kuidas neid rada läbides leitakse.

Juhitakse osalejate tähelepanu tunnustele, mille järgi jälgi ära tunda (uurimine koostegevuses).

6. Teated ninale.

Kestus 5 minutit. *Teema: lõhnad, nina* (haistmine).

Laudteel tehakse enne sõiduteele jõudmist peatus. Osalejatel palutakse sulgeda korraks silmad ja nuusutada korralikult õhku; minna ühe puu juurde ja nuusutada puu koort, lund, sõbra jopet või kinnast. Juhendajal võib olla ka kaasas nuusutamiseks ja äraarvamiseks valik erinevaid asju (näiteks õun, leib, piparkook, seep, kustukumm, marker vmt) ja ta võib paluda asju lõhna järgi ära tunda/arvata.

Lõhnamärgid on looduses väga olulised paljudele loomadele.

Vastavalt sihtrühma huvidele ja võimekusele võib rääkida ka juurde seda, et enamasti jutustavad loomade liikumise ja tegutsemise jäljed hea haistmismeelega loomadele tunduvalt rohkem, kui meile, kes me lõhnu üsna nõrgalt tajume.

„Uriini ja väljaheidete teated” on hästi arusaadavad kärplastele, koerlastele, karule, ka hiirtele ja mitmetele teistele loomadele.

Lõhnad võivad sisaldada andmeid selle kohta, kui vana, mis soost, millise tervisega, millises meeleolus jne loom on.

7. Jäljekütid loevad jäljeraamatut.

Kestus 10 minutit.

Sõiduteel laudraja lõpust kuni Maarja küla parklani.

Osalejad jagatakse paaridesse (näiteks erinevate loomade häälightsuste mänguga, kus paarilised leiavad üksteist, häälightsedes vastavalt sellele, mis looma nime on juhendaja talle kõrva sosistanud, näiteks *ronk, kass, koer, hobune, konn, siga* jne).

Liigutakse rada mööda parklani ja liikumise ajal õpivad paarilised tundma kaaslase jalajälgi (saapamustrit).

PARKLAS.

Osalejatest moodustatakse kaks meeskonda, kus on eelpool moodustatud paaridest üks paariline ühes ja teine teises meeskonnas.

Ühel meeskonnal palutakse keerata selg teise meeskonna poole ja sulgeda korraks silmad. Teine meeskond valib enda hulgast (või aitab juhendaja määrata) ühe „jäljetegija”. See osaleja läheb puutumatu lumega alale ja teeb märgistatud alale (näiteks okstega või nõoriga tähistatud ringi/ruutu) ühe korraliku saapajälje. Seejärel läheb oma meeskonna juurde tagasi.

Nüüd palutakse teisel meeskonnal tulla seda lumele tehtud jalajälge uurima ja püütakse kindlaks teha, kelle jälg see on. Kui „jäljetegija” endine kaaslane oma paarilise jalajälje ära tunneb, saab see meeskond punkti. Siis vahetatakse meeskondade rollid. Mängu võib paar ringi korrata.

Seejärel jagatakse osalejad uuesti endistesse paaridesse.

8. Jäljeküttide eksam.

Kestus 10 minutit. Mäng, tähelepanu harjutamine.

Tegevust saab teha segitrampimata lumealal, mis pole väga sügav ja kus jäljed hästi näha jäävad.

Paarilistest üks keerab selja ja paneb silmad kinni. Teine paariline teeb lumele jäljerea, kasutades erinevaid samme, hüppeid, rullimist, pöördeid jne. Kui see on valmis, siis teeb kaaslane silmad lahti, ta juhatatakse jäljerea algusesse ja ta peab jälgede järgi püüdma aru saada, mida kaaslane tegi ja kuidas liikus. Äraarvaja proovib võimalikult täpselt jälgi järgi teha ja liikuda mööda jäljerada kaaslaseni. Kaaslane ütleb, kas liikumine oli sarnane või sama, nagu tema tegi. Siis vahetatakse rollid.

9. Loomade ja taimede luiskelood.

Kestus 5 minutit. Kokkuvõtlik lõpumäng.

Osalejad seisavad ringis.

JUHENDAJA ütleb, et teistest arusaamine polegi alati nii lihtne ... Ka loomadel ja taimedel on vahel kasulik suhtlemisel petuteateid anda (surnut teesklev kährik, vigast tiiba teesklev part, suuri silmi imiteeriv päeva-paabusilma tiivamuster, „ohtlikku” mürgist herilast jäljendav kärbes, emast kärbest jäljendav kärbesõis jne).

JUHENDAJA ütleb, et nüüd hakkab tema ütleva erinevaid väiteid programmis õpitu kohta. Vahel ütleb juhendaja tõtt, vahel luiskab.

Näiteks: Hiirel on väikesed jäljed; helisid kuuleme jalataldadega; üle tee võib minna punase tulega; täna kuulsime rongi häält; me oleme Maarja külas; meil oli täna tore metsaretk jne.

Osalejate ülesandeks on öelda iga väite järel, kas juhendaja öeldu on „tõsi!” või „luiskad!”. Võib ka kokku leppida sobilikud liigutused (pearaputused ja noogutused vms).

KOKKUVÕTTEKS võib küsida osalejatelt, mida keegi uut ja huvitavat koges või õppis. Soe tee ja suupisted programmi lõpetuseks soojas ruumis oleks sobilik.